

Perdu 8 oktober 2019

Meedoen is machteloos buitengesloten zijn
door psychoanalytica Rolien van Mechelen

over

De eeuw van Gisèle. Mythe en werkelijkheid van een kunstenares
door biografe Annet Mooij

Tijdens de voorbereidingsfase van het interessante project 'de Biografie in Psychoanalyse' leek het mij eenvoudig om als psychoanalytica iets te zeggen over een literaire biografie. Immers, centraal in mijn dagelijks werk staat het herordenen van het levensverhaal, samen met de analysanten die bij mij op de bank liggen. De meeste mensen melden zich in mijn praktijk vanwege onophoudelijk gelazer met zichzelf en hun omgeving en omdat ze steeds in dezelfde valkuilen trappen.

Halverwege de biografie van Gisèle vroeg ik me af waarom zij niet een klassieke bankanalyse heeft gedaan. Genoeg redenen lijkt me zo en bovendien moet ze op de hoogte zijn geweest van het bestaan van de bank, al was het maar omdat ik ergens in de biografie de naam van Hans Keilson tegenkwam, een van de vooraanstaande analytici van de Nederlandse Psychoanalytische Vereniging.

Maar goed, terug naar mijn praktijk. Als we na het kennismakingsgesprek met elkaar in zee gaan schrijft de analysant een levensverhaal, dat meestal een paar A-4tjes beslaat. Die tekst is uitgangspunt voor de vele gesprekken die er nog zullen volgen. Gemiddeld ligt een analysant zo'n 5 jaar op de bank voordat het levensverhaal passend en coherent is en een duidelijk begin, midden en einde heeft. In de veilige holding op mijn sofa, in de intieme setting van mijn spreekkamer gaat het niet om het veranderen van feiten, maar om het ontdooien van bevroren gevoelens, het vinden van nieuw leven in verwoest gewaande gewaarwordingen en het zoeken van een weg in het mijnenveld van onze onmiskenbare driften. Gaandeweg ontstaat er een verhaal zonder hiaten, een verhaal waar zicht komt op eigen strevingen en verlangens en waarin de verbondenheid met de belangrijkste personen in het eigen leven vorm heeft gekregen. Kortom, een verhaal dat op geheel unieke wijze uitnodigt tot leven en liefhebben.

Dat het makkelijk was, daar kwam ik van terug bij het lezen van de biografie van Gisèle d'Ailly van Waterschoot van der Gracht die niet uit een paar A-4tjes bestaat, maar 448 pagina's beslaat en 87 interessante foto's toont. Tekst en foto's beschrijven elk op zich, maar ook tezamen, een goed gedocumenteerd leven. Toch is het belangrijk je te realiseren dat deze Gisèle een door Mooij gecreëerd literair personage is. Waren er drie biografen aan het werk geweest, zouden we drie geheel verschillende boeken lezen.

Mooij zelf licht haar werkwijze toe op pagina 11, als zij schrijft (en ik citeer): 'Het is daarbij niet mijn doel om te ontmaskeren, of op een of andere manier bedrog aan te tonen. Eerder wil ik op deze manier licht werpen op het meest bijzondere aspect van Gisèle's persoonlijkheid: haar vermogen om uit een complexe en lang niet altijd fraaie werkelijkheid een betekenisvol en aansprekend verhaal te scheppen.'

Gisèle heeft tot op hoge leeftijd van haar verbeeldingskracht en energie gebruik kunnen maken en je zou kunnen zeggen dat het allemaal goed is gekomen met haar. Wellicht kwam het goed omdat zij tot het einde van haar leven, samen met haar secretaris, haar zeer uitgebreide archief bleef herschikken. Je zou daarin de overeenkomst kunnen zien met de taak van de analysant en de psychoanalyticus waarin ook zij samen een betekenisvol en aansprekend levensverhaal scheppen. Maar als een analyse nodig is, dan wens je dat iemand wel op een jongere leeftijd toe.

Als analyticus ben ik benieuwd naar onbewuste gevoelens en ga op zoek naar de rode draad in Gisèle's leven. Ik lees het boek met mijn klinische bril en bekijk de foto's aandachtig. Ik laat het geheel bezinken en luister naar de invallen en vragen die in mij opkomen. Dan richt ik mijn aandacht op het beschrijven van de belangrijke personen in Gisèle's leven.

Eerst zoek ik naar Gisèle:

De vroegste herinnering van de kleine Gisèle is bewaard gebleven. Voer voor analytici! Ze is zo springerig en beweeglijk dat ze voortdurend in de gaten moet worden gehouden. Haar broers lossen dat op door haar tot aan het hoofd op het strand in te graven zodat zij zelf even in zee kunnen gaan zwemmen. Vanuit het standpunt van de broers misschien begrijpelijk, leuk dat de jongens met haar speelden, maar aan het eigenlijke feestje, het zwemmen in zee, mocht ze niet meedoen. Wat ze ervan vond kom ik niet te weten, maar misschien ligt hier al de kiem van het gevoel van **'meedoen is machteloos buitengesloten zijn'**. Een overheersend gevoel, dat op de kostscholen waarschijnlijk en op de Herengracht zeker, prominent aanwezig is. Straks zal ik ingaan op de nachtmerrie die zij decennialang droomde en die precies hierover gaat.

Verder lees ik dat zij zeer gewenst was, als kind omgeven door liefdevolle volwassenen en ze was oorspronkelijk, maar tot ver in de adolescentie naïef. De opvoeding werd uitbesteed, misschien wel aan al die volwassenen die haar als klein kind op Hainfeld omringden, maar later in ieder geval aan de nonnen, waar ze heel ongelukkig vastzat in een strak regime.

Nadat Gisèle jong van school was gehaald en weer met haar ouders samenwoonde had ze veel vrijheid. Zoveel, dat niet gezien werd dat ze, naar de sociale conventies van haar milieu, compromitterende relaties aanging met een 30 jaar oudere oom en later met een getrouwde collega van haar vader. Je kunt je afvragen of zoveel vrijheid eigenlijk geen verwaarlozing was.

Maar de ouders bestempelden haar als moeilijk opvoedbaar. Ze werd onder het mom van persoonlijke ontwikkeling en educatie van hot naar her geplaatst; naar Parijs en toen dat niet werkte naar broer Ides in New York, die haar wel eens zou aanpakken. Ze paste zich als een kameleon aan de omstandigheden aan. Je zou kunnen zeggen dat ze slap was, maar op een of andere manier vond ze tijdens de Tweede Wereldoorlog de kracht om een ware heldenrol te spelen. Zij bood op de Herengracht onderdak aan Wolfgang Frommel en twee jonge Joodse onderduikers om met hen een leefgemeenschap te vormen waaruit later Castrum Peregrini is ontstaan.

Dan kijk ik naar moeder Josephine:

Zij was van Oostenrijkse adel, hoewel de familie dat uiteindelijk niet kon bewijzen en **buitengesloten werd van registratie in het Blauwe boekje waarin de adellijke geslachten worden beschreven**. Wel mooi, valt mij in, dat Gisèle op hoge leeftijd alsnog geridderd is. Zou ze het ervaren hebben als een genoegdoening? Hoe dan ook, moeder Josephine trouwde op 19-jarige leeftijd. Of ze verliefd was weet ik niet, maar ze was in ieder geval gecharmeerd van de 28-jarige Willem van Waterschoot van der Gracht. Over het huwelijk lees ik nergens een wanklank. Toch was moeder zenuwachtig van aard en kon ze de opvoeding van de 4 kinderen niet aan. Moeder vergezelde vader, die wetenschapper was en in opdracht werkte van grote bedrijven en de Nederlandse regering, naar telkens nieuwe standplaatsen overal op de wereld. Of moeder het erg vond dat ze haar kinderen niet om zich heen had, of zich willeloos overgaf aan de situatie, dat weten we niet. Ze had een zwak gestel en lag jarenlang vanwege haar zwakke gezondheid op bed. Wellicht was moeder depressief en daardoor niet alleen in werkelijkheid, maar ook emotioneel, onbereikbaar voor de kinderen. Daar komt nog bij dat moeder haar jongste zoon verliest door een noodlottig jachtongeluk als hij 19 is. Is dat toeval, in ogenschouw genomen dat moeder zelf trouwde toen ze 19 was? In een analyse zou daarnaar gekeken worden. En ook of Gisèle zelf op die leeftijd in 'levensbedreigende' situaties verkeert. We weten dat Gisèle 19 is als ze zich in Parijs bijna met Dario Simoni verlooft, wat in ieder geval een sociale zelfmoord voor haar ouders zou hebben betekend.

Moeders voorgeslacht was belangrijk voor Gisèle. De eerste dode waar zij op 8-jarige leeftijd mee geconfronteerd werd was moeder's moeder. In de overlevering werd de ring van de vinger van de dode geschoven en aan Gisèle doorgegeven. Zou hier haar fascinatie voor 'dingen' zijn ontstaan? Gisèle staat erom bekend dat zij vele, vaak gevonden, voorwerpen koesterde en er betekenis aan verleende.

Probeerde Gisèle Moeder of mogelijk haar depressies weg te maken, zelfs **buiten te sluiten**, met haar diepgaande interesse voor moeders voorgeslacht? We kunnen het haar helaas niet meer vragen. Maar dat moeder Josephine in tegenstelling tot vader Willem geen eigen foto heeft gekregen in de prachtige fotoreportage in de biografie, ondersteunt deze hypothese.

Ik denk overigens dat Gisèle wél graag een echte relatie met haar moeder was aangegaan, anders had ze tijdens de puberteit niet de moeite genomen om zo hevig met moeder te botsen. Wel opmerkelijk trouwens dat de zwakke moeder de kracht had haar dochter te bestrijden!

En dan vader Willem:

Hij is intelligent, heeft 2 studies afgerond en is cum laude gepromoveerd. Hij wordt geroemd om zijn daadkracht en tact. Hij is te avontuurlijk en rusteloos aangelegd voor een gewone kantoorbaan. Hij houdt zielsveel van zijn kinderen en vrouw, **maar zijn werk bepaalt waar hij zich op de wereld bevindt, wat er vaak op neerkomt dat zijn gezin niet deelneemt aan zijn leven.**

Gisèle kan door zijn afwezigheid ongelimiteerd over hem fantaseren. Zij, een meisje en de jongste, is zijn oogappel. Dat lijkt misschien leuk, maar het is moeilijk om de oogappel van vader of moeder te zijn. Nog afgezien van de jaloezie bij de siblings scheidt het bij het kind in de oedipale leeftijd verwachtingen die de ouder van het andere geslacht niet waar kan maken. In het geval van Gisèle is voorstelbaar dat zij fantaseerde dat zij de zwakke ziekelijke moeder had verslagen en zelf de belangrijkste vrouw in het leven van vader was. Door deze fantasie in stand te houden kon zij niet van de oedipale fase overgaan naar de depressieve positie, waarin het zesjarige kind diep treurt om het feit dat het niet zelf met de ouder van het andere geslacht kan trouwen. Het verwerken van dit diep kinderlijke verdriet is een onmisbare taak in het opgroeien. Het is een kans de innerlijke krachten te bundelen, voordat de hormonen het kind de puberteit in dwingen. Dat zij jarenlang zoveel en zo intens verdriet heeft gehad toen Buri, haar verliet voor een ander, is mogelijk een inhaalslag geweest en ondersteunt deze hypothese.

De drie-eenheid vader, moeder, Gisèle:

Verschillende keren wordt gerefereerd aan de drie-eenheid die Gisèle met haar ouders vormde. Je kunt dat ook zien als een vorm van ongesepareerd zijn. Daar kan ik over zeggen dat separeren moeilijk is, als je niet eerst veilig gehecht bent. Maar aan wat voor personen had Gisèle zich kunnen verbinden en hechten, en waar dan? Er was zelfs niet altijd een huis in de zin van een thuis. Al was er dan wel weer het familiekasteel Hainfeld. Maar een kasteel, en niet te vergeten al die kastelen waar vrienden en familie leefden, was dat werkelijkheid en niet een sprookje voor het jonge meisje Gisèle? Vele vormende jaren verbleef zij immers op door nonnen geleide streng katholieke meisjesinternaten en uit de overlevering is bekend dat dit geen erg prettig milieu is geweest. Als zij daar zelf niet in het brandpunt van de aandacht heeft gestaan, dan zal ze waarschijnlijk **veel weg hebben moeten kijken** van vervelende situaties met medeleerlingen.

De analyticus is geïnteresseerd in dromen, volgens Freud de koninklijke weg naar het onbewuste. Mooij vindt in Gisèle's archief een nachtmerrie die eindeloos gedroomd werd. Ik citeer:

'Ik droomde dat jullie in een naburig dorp allemaal samen waren voor het feest en dat ik werd achtergelaten met twee wonderlijke oude vrouwen die me moesten vasthouden, aangezien ik voor gek versleten werd. Maar ik wist dat jullie me er niet bij wilden hebben.... Het was vreselijk en ik vocht om mezelf te bevrijden.'

Ik besprak deze droom met Minke de Jong en Annelies van Hees op de manier die we beschrijven in ons in 2017 door Garant uitgegeven boek: 'Dromen duiden, een nieuwe benadering'.

Ik geef alleen onze belangrijkste invallen weer:

- **'Ik wist dat ze mij er niet bij willen hebben'**. Buitengesloten worden is in algemene zin een vrouwen thema.
- Dan denken we dat de twee oude vrouwen de moeder voorstellen, en dat die het doet voorkomen dat niet zij, maar Gisèle gek is.
- Maar waarom is het een dubbele moeder? Dat vechten heeft iets vitaals. Maar buitengesloten worden en door twee oude vrouwen vastgehouden worden, dat is zo overweldigend en dubbelop, dat zelfs de pogingen om je los te vechten geen effect hebben. Je wordt er gek van! Zou dat terugslaan op de naïviteit uit haar jonge jaren? Immers, **een beetje gek worden helpt heel goed om niet alles te zien?** Of misschien helpt de naïviteit om de gekte van binnen te bestrijden?
- De droom raakt ook aan de vroegste herinnering op het strand waar Gisèle werd vastgehouden, ingegraven door de broers in het zand op het strand! Overigens, waarschijnlijk in opdracht van de moeder. Hoe dubbelop kan het worden! Je hebt gewoon geen kans.

We besluiten de DROOMbespreking met de opmerking:

Het is ongelooflijk wat ze van jongs af aan onder het mom van liefde heeft moeten slikken. Vanuit dat standpunt is het te begrijpen dat ze de macht heeft gegrepen door zich met het schenken van haar vermogen voor eeuwig vast te klinken aan Castrum Peregrini.

Goed, het is duidelijk dat de culturele eliteclub, of zoals anderen ernaar kijken de sekte Castrum Peregrini, functioneert als vervangende familie voor Gisèle. Het kan bijna niet anders dan dat, grotendeels buiten het zicht van Gisèle's bewustzijn, alle primaire gezins- en sociale rollen op de Herengracht, tot leven zijn gewekt. Waardoor ik tot de hypothese kom dat niet Gisèle's vermogen Castrum Peregrini faciliteerde, maar dat Castrum Peregrini kon bestaan, in dienst van Gisèle's honger naar liefde en onder de strakke regie van de onverwerkte trauma's die zich uit Gisèle's onbewuste trachten los te vechten.

Met deze hypothese ontstaat er een verhaal zonder hiaten, een verhaal waar zicht komt op Gisèle's strevingen en verlangens en waarin de

verbondenheid met de belangrijkste personen in haar leven een eigen vorm kan krijgen. Kortom, een verhaal waarin zij in staat is om op geheel unieke wijze te leven en om lief te hebben.